

Sbírka kraslic Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně v kontextu doby

Blanka Petráková

Sbírka Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně obsahuje mimo jiné soubor více než 2 200 kraslic. Pocházejí převážně z druhé poloviny 20. století, ale nalezneme zde i starší kraslice z roku 1903 a soubor kraslic z dvacátých a třicátých let 20. století. Základ souboru tvoří malé skvosty lidového umění od význačných i neznámých autorů a autorů ze Slovácka, Valašska a Hané, nalezneme zde však i kraslice chodské či jihočeské. Nejčtenější přírůstky přinesla sbírce soutěž o nejkrásnější kraslici, vypsaná zlínským muzeem v roce 1971 (VEČERKOVÁ 2003, 5). Soutěž měla vysokou účast, dalece přesahující hranice sběrné oblasti Muzea jihovýchodní Moravy. Díky soutěži a výstavám, které následovaly, se soubor rozrostl do velké šíře a získal reprezentativní charakter. Přínos pro soubor kraslic měly dále výzkumy a sběry muzejních etnografů K. Pavlišťáka na přelomu šedesátých a sedmdesátých let, Z. Marhoulové v osmdesátých letech a B. Petrákové po roce 2000. Sbírka obsahuje slepičí, ale i křepelčí, kachní, husí a pštrosí malovaná vejce.

V minulosti se zdobila a darovala vařená plná vajíčka, která byla současně obřadním pokrmem. Nejpěkněji ozdobená vejce s ornamenty a nápisy bývala individuálním dárkem dívky mládenci či budoucímu ženichovi a předávala se ve vyšívaném šátku. Takový hodnotný dar si obdarovaný po určitý čas ponechal a vystavil (VEČERKOVÁ 2003, 18). Malovat na vyfouknutá prázdná vejce se začalo prakticky až na přelomu 19. a 20. století, kdy se kraslice staly předmětem obchodu a byly ve velkém vyváženy z venkova do měst.

Až do konce 19. století se k barvení kraslic využívala přírodní barviva. Po vynálezu anilinových a dalších syntetických barev začala obliba přírodních barviv z důvodu nemožnosti získání výrazných odstínů záhy klesat. V obecném povědomí zůstalo dodnes barvení vajíček pomocí cibulových slupek, někdy propojené i s technikou rostlinné batiky. Červená barva se v minulosti získávala přilítím octu do vývaru z červené cibule. Odvar z jabloňové kůry, lipový květ, oves či šafrán vylouhované teplou vodou nebo alkoholem dávaly žlutou barvu. Hnědá se získávala například z odvaru jarního osení, dubové kůry, kopřiv nebo černé kávy. Březová kůra pak barvila na cihlově červenou barvu. Na Valašsku tvořila v minulosti podklad většiny batikovaných kraslic černá barva, která se získávala z kůry olše, vařené s modrou skalicí. Velmi oblíbené byly sytě červené až fialové odstíny, získávané z vývaru třisek brazilského fernambukového dřeva, nazývaného fryžulka.

Velikonoční kraslice se zdobily celou řadou výzdobných technik a jejich škála se stále rozrůstá a inovuje. Pro region jihovýchodní Moravy bylo charakteristické zejména rezervážní, tj. negativní vykrývání dekoru voskem (*batika lineárního typu*), ale také rezervování pomocí rostlin (*rostlinná batika čili patronování*), vykrabování dekoru (*gravírování* či *rysování*) a aplikace textilem, slámou anebo dalšími přírodními materiály, např. tzv. bezovou duší či jezerní sítinou (*sítinování*). V muzejní sbírce převažují kraslice z Vizovicka, jižního Valašska a luhačovického Zálesí. Tradiční pojetí v tomto okruhu zastupují ve sbírce např. kraslice lidových tvůrkyň Anny Hnilicové z Lutoniny (nar. 1878–1958, 94 ks kraslic), její dcery Marie Boháčové z Lutoniny (nar. 1910, 50 ks), Františky Váňové z Dolní Lhoty (nar. 1899, 44 ks kraslic), Otílie Studeníkové z Nevšové (nar. 1893, 75 kraslic) anebo Marie Mruščíkové z Vizovic (1922–2001, 20 ks; MARHOULOVÁ 1988, 157). Vysoké zastoupení mají ve sbírce MJVM batikované krasli-

ce z vyhlášených slováckých krasličářských center Vnorov (257 ks) a Ostrožské Nové Vsi (112 ks), mezi nimiž dominují kraslice od Marie Gavalové (44 ks) a řady dalších.

Z nejrůznějších výtvarných technik jsou v souboru zastoupena nejvíce batika (1486 ks), gravírování (334 ks), olepování slámou (146 ks), aplikace jezerní sítinou (5 ks) a kraslice s drobnokresebnými vzory leptanými šfávou z kyselého zelí (20 ks). Nověji se ve zkoumaném souboru vyskytují např. kraslice drátované (28 ks), vajíčka zdobená plastickým voskem (39 ks), pozitivní malbou (28 ks), anebo inovativními technikami, jako je děrování pomocí zubařské vrtačky či aplikace nejrůznějšími kombinovanými materiály.

Základním motivem použití vajec v lidových obřadech bylo podle Antonína Václavíka zabezpečení zdaru v hospodářském a rodinném i osobním životě (VÁCLAVÍK 2010, 74), zejména však šlo o dar z lásky, jenž dokládal blízký vztah mezi dárkyní a obdarovaným. Dar je spojen s obřadní obchůzkou s mrskáním děvčat a žen čerstvými spletenými pruty. Součástí výzdoby batikovaných a gravírovaných kraslic byly často krátké texty a veršiky. Nejen typ přírodního či syntetického barviva, výtvarné techniky, barevnost, ornamentální motivy a symbolika, ale i nápisy na kraslicích se proměňují s dobou.

Nápisy se vyskytují celkem na 449 kraslicích našeho souboru. Nápisy na kraslicích měly v minulosti zejména milostný obsah. Antonín Václavík v monografii *Luhačovicke Zálesí* sepsal na padesát příkladů tradičních milostných a žertovných veršiků z širšího okolí Luhačovic, z nichž některé se užívaly běžně ještě ve dvacátých letech 20. století a dodnes z nich čerpají tvůrkyně a tvůrci, kteří se v širším regionu věnují tvorbě tradičních kraslic valašského typu (VÁCLAVÍK 1930, 393).

Mezi milostnými nápisy na kraslicích ze sbírky MJVM patří k nejfrekventovanějším text *Koho ráda mám, tom vajíčko dám* či *Koho ráda mám, vajíčko mu dám*, který se vyskytuje v malých obměnách celkem 11krát. Podobně laděný veršik *Že ta ráda mám, vajíčko ti dám* nalezneme 3krát. Velké oblíbené se těšil u vizovické rodiny Halových verš *Vajíčko malé, láska veliká*, který se vyskytuje celkem 14krát. V 21 příkladech se vyskytuje nápis variující verš *Vajíčko malované, z lásky darované* (*Vajíčko malované, z Vizovic posílané; Vajíčko malované, z Radhošťa posílané anebo Za vajíčko malované, srdce věrně darované*). Opět s drobnými obměnami se objevuje verš *Kůlaj sa vajíčko tam, koho ráda mám* anebo *Kůlaj sa vajíčko dolinů, pozdravuj moju rodinu*. V jednom případě je text rozvedený do poetické varianty *Kůlaj sa vajíčko, kůlaj víc, dokůlaj sa až na měsíc*, naopak v jiné verzi jde o parodii: *Kůlaj sa vajíčko podle vody, enem sa nestavuj do hospody*. Nalezneme však i variantu s koulením vajíčka, poplatnou dobové propagandě: *Kůlaj sa vajíčko světem, dokůlaj mír všem dětem*.

Obsah veršiků na kraslicích se časem proměňoval a do témat nápisů začala pronikat na jedné straně komerce, na druhé straně politika a ideologie. V padesátých letech se na kraslicích začala objevovat budovatelská hesla a v sedmdesátých letech v období takzvané normalizace jejich užívání vyvrcholilo. Hojnost propagandistických motivů podpořila zřejmě také snaha uspět v soutěžích o nejkrásnější kraslici, které byly vypisovány jak celostátně, tak oblastními muzei (VEČERKOVÁ 2003, 5). Během normalizace se na velikonoční vajíčka dostaly i obrazové symboly dobové

agitace, například motivy továren s kouřícími komíny, holubice míru, obilné klasy se srpem a kladivem i různá hesla s přáními zdaru v socialistickém táboře: *Tak jak na tem vajíčku bílé kvítí kvete – tak nech nám rozkveté mír na celém světě; Leť, holubičko letem, nes mír celým světem či Světu mír!*; *Mír!* anebo *Mír všem dětem a ještě Mír dětem na celém světě!*. Významným dobovým poselstvím je kraslice s textem *Nezapomeňme obětí Ploštiny* 19. 4. 1945. Již nikdy válku, od autorky Anežky Beňkové z Loučky u Újezda z roku 1971. Spíše k mimořádným drobným literárním skvostům můžeme zařadit neautorizovanou kraslici z roku 1948, pocházející původně ze sbírky Krajinského muzea ve Vizovicích, nesoucí nápis: *Když neštěstí Tě potká v světě, Ty proti vlnám směle pluj, všem ranám nastav hrdé čelo, ale dvě nikdy nemiluj*. Podobné texty jsou dokladem, že přes všechn sarkazmus se milostná poezie z malovaných vajec úplně nevytratila ani v době budování socialismu. Podobně Daria Zavadilová Halová vytvořila v roce 1979 batikovanou kraslici s oblíbeným poetickým nápisem: *Celý kraj vizovský holé trní rodí, že můj nejmilejší za inýma chodí*. Hojně byly nápisy, upomínající na místo vzniku malovaného vejce, jako např. *Upomínka na Velikonoce v Jasenné 1941, Velikonoční pozdrav z Pozdřehova 1972, Pozdrav z Moravy 1975*, apod. Naivním půvabem působí nečekané zvolání *Ahoj trampí!* na blíže neurčené kraslici z Vizovic.

Vedle propagandy nacházíme na kraslicích i její výsměšné a satirické protějšky. V tom vynikal zejména mistr lidové umělecké výroby Dušan Hala (1920–1999), pokračovatel rodu pekařů Halových z Vizovic a mimořádně výtvarně nadaný tvůrce, jenž vyráběl nejen překrásně tvarované vizovické pečivo a jedinečné figurky ze sušeného ovoce, ale ve spolupráci s ÚLUV vytvářel také kraslice valašského typu zdobené geometrickými a stylizovanými rostlinnými symboly a ornamenty provedenými lineární voskovou batikou, které se prodávaly v prodejnách Krásná jizba a v muzejní prodejně v Rožnově pod Radhoštěm. Rodina Halova výrazně ovlivnila tvorbu kraslic na Vizovicku a jižním Valašsku ve druhé polovině 20. století. Dušanovi Halovi se také mj. přisuzuje vynález elektrického „pisátka“ v roce 1966, které usnadnilo a urychlilo postup lineární batiky a zpevnilo stopu malované linky (MARHOULOVÁ 1988, 156). Dušan Hala měl kromě výtvarného talentu velký smysl pro humor a vlohy pro tvorbu jadrných a někdy až vulgárních průpovědek, které vypisoval na kraslice. Pro své přátele a blízké okolí však tvořil i kraslice alternativní, s podvratnými nápisy. V podobném duchu navázala na tvorbu Dušana Haly dcera Daria Zavadilová Halová (nar. 1948), ale zejména její sestra Svatava Halová (1943–1999), vystudovaná výtvarnice, absolventka Střední uměleckoprůmyslové školy v Uherském Hradišti. Oblíbila si například průpovědku *Černá kura, bílý kohút, když mňa nechceš, tož mňa polub*, kterou nalezneme od stejné autorky ještě třikrát ve variantě *Černá husa... či To je krásná noc, tu bych chtěl vidět ve dně!*

Batikované kraslice s černým základem, které vytvářeli Halovi v období normalizace i později, vynikají vytríbeným výtvarným pojetím se stylizovaným rostlinným anebo geometrickým ornamentem, ale také řádnou dávkou oportunizmu a politické satiry. Tak se na jedné kraslici např. zaskvěl výsměch socialistickému povinnému optimizmu: *Radujme se, veselme se, houby máme, poděľme se*. Hesla o šetrnosti v socialistickém kolektivu paroduje další nápis, často užívaný Halovými: *Šetři vodou*,

sprchuj se s přítelkyní. Objevila se i parodie na dobovou organizaci RVHP, tedy Radu vzájemné hospodářské pomoci, která během studené války sdružovala socialistický tábor v boji proti prohnitému Západu: Komu není vzájemné rady, tomu není hospodářské pomoci anebo RVHP = ráno vyjel, hovno přivezl. Jindy měly texty na kraslicích až dizidentský náboj, když třeba zesměšňovaly sjezdy vládnoucí komunistické strany: Závěry 17. sjezdu plníme i do přinesených nádob. Další umělecky malované a zručně vyzdobené kraslice nesou nápisy jako: Každá iniciativa musí být po zásluze potrestána, nechybí ani variace na budovatelský tón: Daruj rum, daruješ radost, na jedné kraslici stojí i podvrtný nápis, parodující původní milostné veršičky: Kdo chce líbat moje ústa – ten nesmí být komunista!

V podobném duchu jsou nesený i další verše:

*Nakonec sa stejně všecho v lepší posere.
To mňa těší, že sme Češi, to mňa bolí, že sme volí.
Pánové – toto jsou moje zásady. Jestliže je odmítnete, mám jiné.
Pánom sa pravdú nezavdčíš.
Daj si ešte jednu sklénku, nevíš, čo ňa čaká venku.
Do sráča hrom nebije.*

Zatímco Dušan Hala zachovával tradiční valašské motivy a v době normalizace si občas ulevoval drsnějšími „oportunistickými“ žerty na kraslicích, jeho dcera Svatava postupně doplňovala rodinný repertoár o nové motivy a dobové reflexe. Některé z nápisů je možno označit za nadčasová poselství: *Po volovi nic nechtěj – leda kus hovézího masa*, anebo podobné *Z kořalky se vyspíš – z blbosti ne*. Neméně trefné je pořekadlo, trefující se do politiků a jejich slibů: *Hluchý víc vidí, slepý víc slyší – a hloupý víc mluví*. Některé z těchto hesel, rezonujících ve společnosti v době nesvobody, přebírají dodnes i další tvůrkyně z Vizovic, např. Jarmila Adamcová a další.

S odstupem času bude možno lépe vyhodnotit procesy, které podmínily změny v tvorbě kraslic v posledních desetiletích. Již dnes se však ukazuje, že na jedné straně servilní přitakání režimu ve formě budovatelských hesel, na straně druhé vlna inspirace dodávající v době normalizace až disidentský náboj nápisům na valašských kraslicích, nebude hned tak překonána. V současné době se tvůrkyně a tvůrci kraslic dělí na dvě hlavní skupiny. První se přiklání ke komerci a ve snaze zajištění úspěšného prodeje volí co nejkřiklavější podbíživou výzdobu. Druhá skupina se vrací k tradičnímu pojetí, studuje historické materiály a snaží se navázat na tvorbu tvůrců z konce předminulého století.

Nejstarší barvená vejce ve sbírce Muzea jihovýchodní Moravy jsou stará sto let. Velké množství z nich obsahuje vařený žloutek. Přestože jsou umístěna podle pravidel v klimatizovaném prostoru se stabilní teplotou a jsou pravidelně ošetřována, jedná se přece jen o křehký biologický materiál, který neustále pracuje. I z toho důvodu je velmi důležité právě tento materiál co nejdříve zdigitalizovat, nejlépe ve formátu 3D, aby byl uchován pro budoucí generace jeho obraz, zrcadlící dobu vzniku.

Obr. 1: Kraslice batikovaná, s gravírovanou datací 1903 a monogramem A. Š. Převod z Krajinského muzea Vizovice. MJVM, E5191, foto L. Pivoňková.

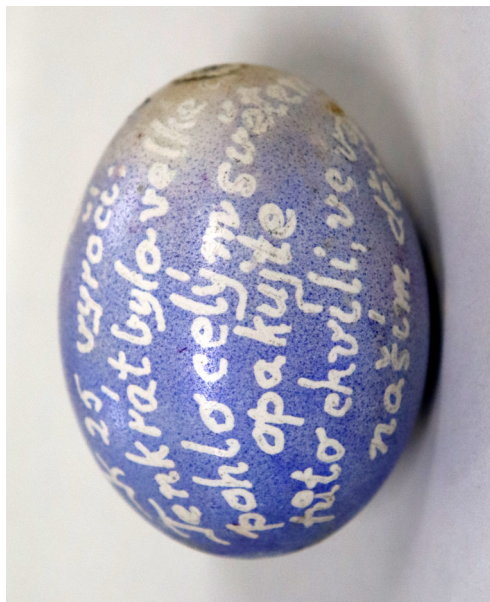
Obr. 2: Kraslice autorky Marie Mrnušíkové z Vizovic s nápisem: Gdo nemá, nerozleje. Slepíčí vejce, vosková batika. MJVM, E E2101, foto L. Pivoňková.

Obr. 3: Kraslice gravírovaná s nápisem: Ať žije láska, ať žije mládí, život je krátký, mějme se rádi. Převod z Krajinského muzea Vizovice. MJVM, E5197, foto L. Pivoňková.

Obr. 4: Kraslice batikovaná se stylizovaným motivem hrábí, Bohuslavice. MJVM, E11685, foto L. Pivoňková.

Obr. 5: Kraslice batikovaná s nápisem: Tenkrát bylo velké dobro, pohlo celým světem, opakujte tuto chvíli ve vzpomínkách našim dětem. K 25. výročí (Vítězného února). Z výstavy kraslic ve Zlíně, 1973. MJVM, E9458, foto L. Pivoňková.

Obr. 6: Kraslice gravírovaná s motivem holubiček a nápisem: Mír dětem na celém světě! Ze soutěže z roku 1971. MJVM, E26622, foto L. Pivoňková.

Obr. 7: Kraslice gravírovaná, s nápisem: Kvítko národní, upomínko milá, tebou vždy se blaží duše ušlechtilá. Ze soutěže z roku 1971. MJVM, E26632, foto L. Pivoňková.

Obr. 8: Kraslice olepovaná slámou, s motivem továrny s kouřícími komíny. Ze soutěže z roku 1979. MJVM, E8359, foto L. Pivoňková.

Obr. 9: Kraslice olepovaná slámou, s motivem továrny. Ze soutěže z roku 1979. MJVM, E8359, foto L. Pivoňková.

Obr. 10: Kraslice olepovaná slámou, s nápisem MÍR. Ze soutěže z roku 1979. MJVM, E8364, foto L. Pivoňková.

Obr. 11: Kraslice olepovaná slámou, s motivem holubice míru a nápisem. Ze soutěže z roku 1979. MJVM, E8364, foto L. Pivoňková.

Obr. 12: Kraslice Svatavy Halové s nápisem: Jsem zdrav a vesel, a už mňa neser. Slepičí vejce, dvoubarevná vosková batika, 1995. MJVM, E8677, foto L. Pivoňková.

Obr. 13: Kraslice Svatavy Halové s nápisem a stylizovaným rostlinným motivem. Slepičí vejce, dvoubarevná vosková batika, 1995. MJVM, E8677, foto L. Pivoňková.

Obr. 14: Kraslice Svatavy Halové s nápisem a stylizovaným rostlinným motivem. Slepičí vejce, dvoubarevná vosková batika, 1971. MJVM, E18489, foto L. Pivoňková.

Obr. 15: Kraslice Svatavy Halové s nápisem a stylizovaným rostlinným motivem. Slepičí vejce, dvoubarevná vosková batika, 1966. MJVM, E6224, foto L. Pivoňková.

Obr. 16: Kraslice Františky Váňové z Dolní Lhoty, 1970. Vejce slepičí, plné, barvené rezervážní v cibulových slupkách, s otisky stonků svízele jamího. MJVM, E7413, foto L. Pivoňková.

Obr. 17: Kraslice Františky Váňové z Dolní Lhoty, 1970. Vejce slepičí, plné, barvené rezerváží technikou v cibulových slupkách, s otisky stonků kapradiny vrtičky měsíční. MJVM, E7429, foto L. Pivoňková.

Obr. 18: Kraslice Marie Hůlkové z Třebíče, 1972. Vejce slepičí, barvené v cibulových slupkách a gravírované, s figurálním motivem. MJVM, 1314, foto L. Pivoňková.

Obr. 19: Soubor kraslic Otílie Studeníkové z Nevšové, 1967. Vejce slepičí, plné, dvoubarevná vosková batika. MJVM, D10098, foto V. Kubík.

Obr. 20: Soubor kraslic Svatavy Halové z Vizovic, 1972. Vejce slepičí, dvoubarevná vosková batika. MJVM, D10107, foto V. Kubík.

Prameny a literatura:

Sbirkový fond Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně: MJVM/002-05-10/218002, podsbírka: Etnografická, Fond: Kraslice.

Fohlerová, M. 2018: Milostné nápisy na valašských velikonočních vejcích. In: Erotika v lidové kultuře, Uherské Hradiště, Slovácké muzeum, 177–189.

Marhoulová, Z. 1988: Současná výroba kraslic ve Vizovicích a v Lutonině. In: Lidová kultura a současnost. Roztoky u Prahy, Středočeské muzeum, 155–161.

Václavík, A. 1930: Luhačovické Zálesí. Luhačovice.

Václavík, A. 2010: Výroční obyčeje a lidové umění. 2. upravené vydání. Luhačovice.

Večerková, E. 2003: Kraslice na Moravě. Moravské zemské muzeum, Brno.